

Трудова правосуб'єктність професійної спілки: поняття та особливості / В. Л. Костюк // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2011. – № 2(4) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11kvlpto.pdf>

УДК 349.22:331.1

В. Л. Костюк

Головний науковий консультант

Апарату Верховної Ради України,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри муніципального права

та адміністративно-правових дисциплін

(Національний університет "Острозька академія")

ТРУДОВА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ СПІЛКИ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Просування України по шляху демократичних перетворень у суспільно-трудових відносинах передбачає формування чітких, доступних та прозорих механізмів здійснення працівниками права на об'єднання у різного роду громадські інституції, діяльність яких спрямована на представництво та захист їх прав та інтересів. Однією з історично зумовлених, специфічних громадських організацій працівників виступають професійні спілки, оскільки метою їх діяльності є здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів своїх членів

З правової точки зору професійні спілки є однією із найбільш масових громадських організацій, які діють відповідно до їх статутів і представляють інтереси працівників з питань виробництва, побуту, культури тощо [1, с. 125].

Правові основи правового становища професійних спілок визначені на підставі міжнародно-правових актів та актів національного законодавства і ґрунтуються на на низці положень міжнародно-правових актів МОП, ст. 36 Конституції України, положень глави XVI КЗпП "Професійні спілки. Участь працівників в управлінні підприємства, установами, організаціями" (ст.ст. 242-

252) [2], норм Закону України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" [3], інших актів законодавства, прийнятих на їх виконання.

У частині третій ст. 36 Конституції України [4, с. 193-195] передбачено, що громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. При цьому законодавець встановив, що професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності та утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Важливою конституційно-правовою новелою є те, що усі професійні спілки мають рівні права, а обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно Конституцією і законами України. Реалізація цих засадничих конституційно-правових принципів вимагає формування певної системи гарантій у діяльності професійної спілки, що пов'язано із неможливістю обмеження членства у ній та залежність її від інших органів.

У відповідності до положень КЗпП України громадяни України мають право на основі вільного волевиявлення без будь-якого дозволу створювати професійні спілки з метою представництва, здійснення і захисту своїх трудових та соціально-економічних прав та інтересів, вступати до них та виходити з них на умовах і в порядку, визначених їх статутами, брати участь у роботі професійних спілок. Держава визнає професійні спілки повноважними представниками працівників і захисниками їх трудових, соціально-економічних прав та інтересів в органах державної влади та місцевого самоврядування, у відносинах з власником або уповноваженим ним органом, а також з іншими об'єднаннями громадян (ст. 243).

Метою даної наукової статті є науково-теоретичне дослідження поняття та основних ознак правосуб'єктності професійної спілки у новітніх умовах сьогодення.

У юридичній літературі проблемам правового становища професійної спілки приділялась змістовна увага у працях таких вчених-юристів як: Н. Б. Болотіна, Г. С. Гончарова, М. І. Іншин, Р. І. Кондратьєв, В. В. Лазор, Л. І. Лазор, О. І. Лисяк, А. Р. Мацюк, В. Ю. Нікіфоров, П. Д. Пилипенко,

В. І. Прокопенко, О. І. Процевський, А. М. Слюсар, Н. М. Хуторян, Ф. А. Цесарський, Н. А. Циганчук, Г. І. Чанишева, О. М. Ярошенко та інші. Однак у сучасних умовах питання правового становища професійної спілки набуває достатньо важливої актуальності як важлива складова реформування суспільно-трудових відносин та розвитку соціального партнерства, забезпечення плюралізму профспілок, подальшого удосконалення трудового законодавства.

Насамперед слід підкреслити, що на виконання положень Основного Закону України правове становище професійної спілки законодавчо закріплене на підставі положень Закону України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" який визначає особливості правового регулювання, засади створення, права та гарантії діяльності професійних спілок [5, с. 7]. Принагідно відзначимо, що цей Закон законодавчо закріплює сутність та основні ознаки професійної спілки, дослідження яких є ключовою умовою розбудови сучасної моделі їх правового становища. Прикметною його особливістю є те, що він розкриває термінологічні аспекти правового становища професійної спілки. Так, законодавчо передбачено, що професійна спілка (профспілка) – це добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). Таке визначення професійної спілки є достатньо важливим, проте воно повною мірою не розкриває основних її ознак. Зокрема неясно, за якими принципами базуватиметься трудова правосуб'єктність професійної спілки.

Законодавець також визначає "первинну організацію профспілки" як добровільне об'єднання членів профспілки, які, як правило, працюють на одному підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності і виду господарювання або у фізичної особи, яка використовує найману працю, або забезпечують себе роботою самостійно, або навчаються в одному навчальному закладі. Не позбавлений і очевидних вад термін "первинна організація професійної спілки", оскільки не зрозуміло, на яких засадах взаємопов'язані між собою професійна спілка та первинна її організація.

Для юридичного розуміння поняття професійної спілки та її ознак, важливе значення мають і інші правові категорії, зокрема такі як: "організації профспілки", "член профспілки", "профспілковий орган", "профспілковий представник" [6, с. 12].

Теоретико-правовий аналіз положень Закону України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності", дозволяє відзначити, що: "організації профспілки" – це організаційні ланки профспілки, визначені статутом профспілки, що діють у межах повноважень, наданих статутом та цим Законом; "член профспілки" – це особа, яка входить до складу профспілки, визнає її статут та сплачує членські внески; "профспілковий орган" – орган, створений згідно зі статутом (положенням) профспілки, об'єднання профспілок, через який профспілка здійснює свої повноваження; "профспілковий представник" – керівник профспілки, її організації, об'єднання профспілок, профспілкового органу, профорганізатор або інша особа, уповноважена на представництво статутом або відповідним рішенням профспілкового органу.

Подібні підходи щодо поняття професійної спілки, її органів та організацій даються у юридичній літературі. Так, Н. Б. Болотіна підкреслює, що професійна спілка є добровільною, неприбутковою громадською організацією, яка об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання) [7, с. 606]. П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. Я. Козак та інші вказують, що професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їхньої професійної діяльності, вони створюються без попереднього дозволу на підставі вільного вибору їхніх членів [8, с. 88].

Слідуючи пропонованій логіці, буде доречним відзначити, що професійна спілка є достатньо складним та багатоаспектним соціально-правовим явищем, що утворюється на засадах добровільності, вільного волевиявлення, спільності роду занять та трудової діяльності, виборності уповноваженого представницького профспілкового органу та наділяється можливістю брати участь не лише у трудових, а й інших правових відносинах, пов'язаних із реалізацією покладених на неї завдань, функцій та повноважень.

Принагідно відзначимо, що профспілкові організації на підприємствах, в установах, організаціях та їх структурних підрозділах представляють інтереси своїх членів і захищають їх трудові, соціально-економічні права та інтереси. Свої повноваження первинні профспілкові організації здійснюють через утворені відповідно до статуту (положення) виборні органи, а в організаціях, де виборні органи не створюються, – через профспілкового представника, уповноваженого згідно зі статутом на представництво інтересів членів профспілки. Водночас, якщо на підприємстві, в установі або організації діє кілька первинних профспілкових організацій, представництво колективних інтересів працівників підприємства, установи або організації щодо укладання колективного договору здійснюється об'єднаним представницьким органом, який утворюється цими первинними профспілковими організаціями за ініціативою будь-якої з них. У цьому випадку кожна профспілкова організація має визначитися щодо своїх конкретних зобов'язань за колективним договором та відповідальності за їх невиконання. Слід підкреслити, що представницький орган утворюється на засадах пропорційного представництва. Первинна профспілкова організація, що відмовилася від участі в представницькому органі, позбавляється права представляти інтереси найманих працівників при підписанні колективного договору.

Професійна спілка створюється за наявності суб'єктивних та об'єктивних передумов. Суб'єктивною передумовою формування профспілок є вільне волевиявлення членів, можливість вступати до них та виходити з них на умовах і в порядку, визначених їх статутами, брати участь у роботі профспілок. За змістом Закону України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" громадяни України мають право на основі вільного волевиявлення без будь-якого дозволу створювати профспілки, вступати до них та виходити з них на умовах і в порядку, визначених їх статутами, брати участь у роботі профспілок. Іноземні громадяни та особи без громадянства не можуть створювати профспілки, але можуть вступати до профспілок, якщо це передбачено їх статутами.

Об'єктивною передумовою формування професійних спілок є затвердження статуту та здійснення легалізації органами Міністерства юстиції України [9], забезпечення їх незалежності від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, роботодавців, інших громадських організацій, політичних партій, яким вони не підзвітні і не підконтрольні, та обмеження втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, роботодавців, їх об'єднань у статутну діяльність профспілок, їх організацій та об'єднань. Однак дискусійними є положення, які встановлюють широкий спектр гарантій для членів профспілки (ст. 252 КЗпП України), оскільки якщо взяти їх до уваги, то можна констатувати наявність можливостей для певних зловживань у процесі виконання ними своїх обов'язків. Логічніше було б їх дещо спростити та конкретизувати механізм реалізації.

Слід відзначити, що у юридичній літературі питання щодо правового становища професійної спілки розглядається через призму специфіки трудових правовідносин та їх поділу на індивідуальні та колективні. Зокрема підкреслювалось, що сторонами першого виступають працівники і підприємство, у другому – адміністрація виступає представником підприємства і держави, а профспілковий комітет – представник трудового колективу [10, с. 109]. Між тим, досліджуючи сутність професійної спілки, слід підкреслити, що вона тісно пов'язана зі здійсненням представництва інтересів працівників.

За своєю суттю представництво – це ключова форма, через яку профспілки здійснюють своє соціально-правове призначення – представляти права інтереси працівників у трудових відносинах.

Очевидно, що представництво прав та інтересів працівників – це один із головних принципів діяльності професійної спілки, який є визначальним для окреслення її повноважень, прав та обов'язків. В цьому відношенні заслуговує на увагу позиція С. М. Прилипка та О. М. Ярошенка, які справедливо відзначають, що професійні спілки та їх об'єднання створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки в органах державної влади та органах місцевого

самоврядування, у відносинах з роботодавцями, а також з іншими об'єднаннями громадян [11, с. 143-144].

Отже, професійна спілка – це добровільна, незалежна, неприбуткова громадська організація, яка заснована на волевиявленні осіб, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання), та діє з метою представництва та захисту їх прав та інтересів через уповноважені представницькі органи (посадові особи).

Виходячи із зазначеного, можна констатувати, що з правової точки зору професійні спілки, по-перше, є складним, суспільно-правовим, виключно добровільним об'єднанням працівників, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності та утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів; по-друге, трудова правосуб'єктність професійної спілки спрямована на представництво та захист трудових прав та інтересів працівників; по-третє, трудова правосуб'єктність професійної спілки найбільш повно взаємопов'язана та споріднена із правосуб'єктністю працівників та трудового колективу.

Правове становище професійної спілки у трудовому праві відображає трудова правосуб'єктність, а дослідження поняття та ознак трудової правосуб'єктності професійної спілки, з правової точки зору, вимагає визначення засад її формування та призначення у системі представницьких організацій працівників.

За змістом чинного законодавства України про професійні спілки усі профспілки рівні перед законом і мають рівні права щодо здійснення представництва та захисту прав і інтересів членів профспілки. Для представництва і здійснення захисту прав та інтересів членів профспілок на відповідному рівні договірного регулювання трудових і соціально-економічних відносин [12, с. 11-12] профспілки, організації профспілок можуть мати статус первинних, місцевих, обласних, регіональних, республіканських, всеукраїнських. Отже, трудова правосуб'єктність професійної спілки охоплює всю систему її правових якостей, які дозволятимуть вступати у трудові правовідносини. Йдеться про трудові повноваження, трудові права та

обов'язки, які випливають зі змісту законодавства про професійні спілки та їх статутів.

Таким чином, *можна констатувати, що трудова правосуб'єктність професійної спілки* – це визначена нормами трудового права правова властивість професійної спілки мати, здійснювати (реалізовувати, набувати, виконувати) трудові повноваження та пов'язані із ними трудові права і обов'язки, а також нести юридичну відповідальність за їх невиконання чи неналежне виконання.

Отже, характерними рисами трудової правосуб'єктності професійної спілки є те, що вона: а) має похідний характер від правового становища працівника та трудового колективу; б) обумовлена нормами трудового права; в) визначена специфічними організаційно-легалізаційними умовами її виникнення та припинення; г) включає здатність мати та здійснювати трудові повноваження та пов'язані із ними трудові права та обов'язки; г) ядром трудової правосуб'єктності є трудові повноваження; д) передбачає здатність професійної спілки у випадках визначених законом нести юридичну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання трудових обов'язків у випадках передбачених законом; е) виступає передумовою участі професійної спілки у трудових правовідносинах; є) має допоміжно-забезпечувальний характер стосовно трудової правосуб'єктності працівників та трудового колективу; ж) є умовою виникнення соціально-партнерських правовідносин за участю професійної спілки; з) припиняється з ліквідацією професійної спілки. В сучасних умовах назріла об'єктивна потреба новітнього законодавчого оформлення трудової правосуб'єктності професійної спілки.

Змістовний теоретико-правовий аналіз проекту Трудового кодексу [13]. дозволяє констатувати, що у ньому визначені лише окремі елементи трудової правосуб'єктності професійної спілки, які розпорошені по усьому тексту документу.

Враховуючи ініційовану складову сучасної кодифікації трудового законодавства, для удосконалення правового становища професійної спілки у

проекті Трудового кодексу доцільно передбачити: а) поняття та ознаки професійної спілки; б) умови та порядок набуття професійною спілкою правосуб'єктності; в) визначення змісту правового становища професійної спілки; г) визначення оптимальних форм реалізації професійною спілкою своїх трудових повноважень, а також пов'язаних із ними трудових прав та обов'язків; г) визначення правових механізмів взаємодії професійної спілки з трудовим колективом, роботодавцем, уповноваженим ним органом, працівниками, органами влади.

Список використаних джерел

1. Трудове право України: Академ. курс / А. Ю. Бабаскін, Ю. В. Баранюк, С. В. Дріжчана та ін. : За заг. ред. Н. М. Хуторян. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 608 с.

2. Кодекс законів про працю Української РСР від 10 грудня 1971 року (у редакції від 01.09.2011 року) // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1971. – №50. – Ст. 375.

3. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 року №1045-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №45. – Ст. 397.

4. Конституція України: Науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; Ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Х. : Видавництво "Право"; К. : Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2003 . – 808 с.

5. Лисяк О. І. Правові форми участі профспілок у регулюванні трудових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / О. І. Лисяк // Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 20 с.

6. Циганчук Н. А. Професійні спілки як суб'єкти трудового права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Н. А. Циганчук // Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 20 с.

7. Болотіна Н. Б. Трудове право України: Підручник. – 3-тє вид., стер. / Н. Б. Болотіна. – К. : Вікар, 2005. – 725 с.
8. Трудове право України: Академічний курс: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. В. Козак та ін. ; За ред. П. Д. Пилипенка. – К. : Концерн "Видавничий дiм "Ін Юре", 2004. – 536 с.
9. Про затвердження зразка свідоцтва про легалізацію профспілки, об'єднання профспілок: Наказ Міністерства юстиції України від 24 вересня 2003 року №117/5 // Офіційний вісник України. – 2003. – №39. – Ст. 2087.
10. Иванов С. А. Советское трудовое право: Вопросы теории / С. А. Иванов, Р. З. Лившиц, Ю. П. Орловский. – М. : Юрид.лит., 1978. – 306 с.
11. Прилипко С. М. Трудове право України: [підручник] / С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко. – Х. : Вид-во "ФІНН", 2009. – 728 с.
12. Цесарський Ф. А. Захисна функція профспілок, форми її реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 / Ф. А. Цесарський // Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2004. – 21 с.
13. Трудовий кодекс України: проект Закону України від 04 грудня 2007 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=30947.

Костюк В. Л.

Трудова правосуб'єктність професійної спілки: поняття та особливості

У цій статті розкриваються науково-теоретичні аспекти трудової правосуб'єктності професійної спілки. Визначаються специфічні ознаки правового становища професійної спілки у трудовому праві. Розкриваються законодавчі аспекти правового становища професійної спілки. Визначаються перспективи удосконалення конструкції правосуб'єктності. Зроблені відповідні висновки та пропозиції

Ключові слова: професійна спілка, правове становище, трудова правосуб'єктність, трудове законодавство

Костюк В. Л.

Трудовая правосубъектность профессионального союза: понятие и особенности

В этой статье раскрываются научно-теоретические аспекты трудовой правосубъектности профсоюза. Определяются специфические признаки правового положения профсоюза в трудовом праве. Раскрываются законодательные аспекты правового положения профсоюза. Определяются перспективы совершенствования конструкции правосубъектности. Сделаны соответствующие выводы и предложения

Ключевые слова: профессиональный союз, правовое положение, трудовая правосубъектность, трудовое законодательство

Kostiuk V. L.

The labor legal personality of trade unions: the concept and peculiarities

This article reveals the scientific and theoretical aspects to the legal personality of trade union. It defines specific features of the legal personality of trade unions in labor law. The publication details the legal aspects of the legal status of trade unions. The prospects for improving of legal personality concept. The proper conclusions and suggestions were made

Key words: trade union, legal status, labor legal status, labor legislation